

Modálnosť textu

Katarína Pekaríková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Cieľom príspevku je vysvetliť a charakterizovať modálnosť textu v nadväznosti na zistené poznatky o modálnosti vo vete alebo výpovedi. V súvislosti s vymedzením pojmu *modálnosť* sledujeme problémy, ktoré vyplývajú zo skutočnosti, že na jeho pôvodný význam sa v priebehu storočí a pod vplyvom najrozličnejších prístupov navrstvovali ďalšie interpretácie. Preto sa *modálnosť* stáva nielen internacionálnym, ale aj interdisciplinárnym pojmom, pri ktorom sa vytráca jeho pôvodná motivácia.

Pojem *modálnosť* (*modalita*, *modálny*, *modálne*) pochádza zo slova *modus*. V latinskom výkladovom slovníku sa *modus* charakterizuje ako miera, takt, rytmus, spôsob, ale aj pravidlo s odkazmi na výrazy *medeor* (liečiť, pomáhať, odpomáhať niečomu), *meditor* (myslieť, premýšľať, chystať sa, pripravovať sa), *meditatus* (premyslený, naštudovaný, nacvičený)¹. Z tohto slovotvorného základu sa odvodzuje daný termín aj v ďalších jazykoch²: v angličtine (*modality*), vo francúzštine (*modalité*), v nemčine (*Modalwert*), v holandčine (*modality*), v taliančine (*modalità*), v španielčine (*modalidad*), v katalánčine (*modalitat*), vo fínčine (*modaalisuus*), v maďarčine (*modalitás*), v turečtine (*modalite*), v estónčine (*modaalsus*), v litovčine (*modalumas*), v poľštine (*modalność*), v ruštine (*Модальность*), v ukrajinčine (*Модальність*), v afrikánčine (*modaliteit*). Sémanticky si môžeme slovenskú lexému „spôsob“ priblížiť ako premyslený postup pri práci na dosiahnutie niečoho alebo pomocou synonym: metóda, postup (ustálený spôsob práce). Pôvodný lexikálny význam tohto termínu môžu pri preberaní do slovenčiny čiastočne ovplyvniť aj afixy vyplývajúce z možností nášho jazykového systému a podmienené pomenovacími potrebami spoločnosti (Furdík, 2004, s. 112).

Pri zdomácnovaní sa v slovenčine uplatňujú prípony *-osť* (v neutrálnom štýle) a *-ita* (v knižnom štýle), z ktorých frekventovanejší je v slovenčine neutrálny korelát *-osť* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 281), pomenúvajúci vlastnosti, ale aj názvy s kvantitatívnym významom (Masár, 2000, s. 31). Pre slovenčinu menej produktívny formant *-ita* je zasa prostriedkom na vyjadrenie významu „abstraktne alebo konkrétnejšie chápaná sféra, oblasť pôsobenia toho, čo je označené v slovotvornom základe“ (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 282). Ak v slovenčine uprednostňujeme príponu *-osť*, pripisujeme modusu, t. j. postupu, metóde, vlastnosť príznaku, ktorý sa vzťahuje k inému existujúcemu javu.

¹ Pražák – Novotný – Sedláček (1955); Calonghi (1986); Rosendorfský (1991); Tullio De Mauro (2000).

² ISI – International statistical institute (Glossary of statistical terms): <http://isi.cbs.nl/glossary/term2129.htm>

Preferencia prípony *-ost'* s jej významom v analyzovanom termíne vykazuje súvislosť s predmetom neklasickej (modálnej) logiky³, ktorá skúma logické vlastnosti modálnych výrokov, t. j. výrokov, ktoré tvrdia, že niečo je (nevyh)nutné alebo možné (Ottova všeobecná encyklopédia, 2005, s. 80). Logická vlastnosť je podľa P. Cmoreja (2001, s. 38) entita, ktorú pripisujeme, prisudzujeme (vyhlasujeme za pravdivú, skutočnú) alebo upierame (vyhlasujeme za nepravdivú, neskutočnú) iným entitám. Na základe toho sa prostredníctvom predikácie v syntaktických konštrukciách logicky dedukuje to, čo je/nie je možné a nutné. Nutné sa spája s takými propozíciami, ktoré majú svoju konštantnú (nemennú) pravdivostnú hodnotu, a možné sa naopak vyznačuje časovou variabilitou, premenlivou pravdivostnou hodnotou, t. j. v nejakom čase sú tieto entity pravdivé a v inom sú zasa nepravdivé (Gahér, 2004, s. 68).⁴

Rezultátom tejto analýzy termínu je definícia modálnosti, ktorá zohľadňuje premyslený (ustálený) postup na poznanie pravdivého, možného, reálneho smerom k hraniciam mysliteľného. Dôležitú úlohu tu má predikácia, ktorá vždy predstavuje vzťah dvoch entít, pričom jedna vzťahuje istý príznak na druhú a aktualizuje ju. Tieto vysvetlenia dopĺňajú vymedzenia modálnosti v lingvistickom hesle, v ktorom sa osobitne zdôrazňuje činiteľ procesu aktualizácie, t. j. hovoriaci: „*Modálnosť je kategória, pomocou ktorej sa vyjadruje spôsob a miera platnosti prisudzovania so zreteľom na autora prehovoru*“ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 278).⁵ Tento názor ešte presnejšie objasňuje Ďurovičovo vymedzenie vetnej modálnosti, kde je postoj hovoriaceho vyjadrený objektívnymi prostriedkami jazykového systému a nie je iba subjektívnym odrazom objektívna: „*Modálnosť je gramaticky (v tom i lexikálno-syntakticky a intonačne) vymedzený postoj hovoriaceho k realnosti výpovede (jej predikačného jadra alebo niektorej jej časti)*“ (Ďurovič, 1956, s. 26).

1. Základné východiská modálnosti textu

V nadväznosti na doteraz známe poznatky o modálnosti vety/výpovede (napr. Ďurovič, 1956; Běličová, 1983; Palmer, 1995; Lyons, 1995; Rytelová, 1982; Grzegorzczkova, 1999; Heine, 1995; Haan, 2005; Klinge, 1994; Kronning, 1996) sa pokúsime hlbšie spracovať názor, podľa ktorého modálnosť je špecifickou akomodačnou⁶ kategóriou, ktorá sa cez systém realizuje v texte. Máme tu tri bazové a neoddeliteľné kom-

³ Staršie práce dosť jasne nerozlišovali medzi chápaním modálnosti ako pojmu logiky a modálnosťou ako jazykovou kategóriou. Na nutnosť odlíšenia týchto dvoch oblastí prvýkrát upozornili až práce z päťdesiatych rokov a sedemdesiatych rokov (Žaža, 1973, s. 15).

⁴ Okrem logických vlastností môžeme určiť aj empirické vlastnosti, ktorých pravdivostnú hodnotu skúmateľ nezistí na základe logickej dedukcie možného a nutného v zložitejších konštrukciách, ale prostredníctvom empirie, t. j. na základe fixovania referencie (Gahér, 2004, s. 67).

⁵ Ďalšie zahraničné lexikóny toto vymedzenie potvrdzujú: Hovoriaci môže pomocou jazykových prostriedkov (napríklad slovesný spôsob, modálne slovesá, častice, niektoré príslovky) vyjadriť, či udalosť vníma ako pravdivú, možnú, konečnú, pochybnú a pod. (Encyklopédia jazyka poľského, 1999, s. 228).

⁶ „*Modalność jest kategorią metatekstową, lecz realizowaną w tekście, przewidzianą przez system jako szczególna jego kategoria akomodacyjna*“ (Skubalanka, 2000, s. 102). Na tento moment ďalej upozornil v slovenskom lingvistickom kontexte Juraj Vaňko (1985, 1995, 2006) a v poľskej jazykovede najmä Kinga Tutak (2003).

ponenty – propozíciu, hovoriaceho a výpoveď, ktorých vzájomná neoddeliteľnosť je predpokladom toho, že modálnosť vychádza z jazykového systému a zároveň ho presahuje. Pri komponente výpoveď máme na zreteli fakt, že pomocou jazykových inidkátorov sa exteriorizuje len malá časť hovoriaceho a propozície, no je to časť, ktorá je recepčne prístupná. Komponent propozícia zahŕňa kategórie reálneho a pravdivého, ale aj logicky možného a nutného, ktoré získavame nielen z modálnej bázy (modusu) slovesného prísudku, ale sú platné aj pre celú výpoveď. Tretí komponent hovoriaceho identifikujeme z dvoch hľadísk, a to na základe opozície subjektívne – objektívne a ja – ty. Pri tejto zložke sa dodnes riešia otázky, či všetky informácie o (subjektívnom) postoji hovoriaceho majú charakter modálny, či sú modálne napríklad hodnotenia, expresívne výrazy, či existuje objektívna modálnosť a aký je vzťah medzi modálnosťou a pragmatickým zámerom výpovede.

V našej práci vychádzame z názoru, že modálnosť má vždy propozičnú stránku a súčasne aj komponent hovoriaceho; niekedy je však viac zdôraznený jeden aspekt a inokedy druhý. Vo všeobecnosti sledujeme medzi lingvistami tendenciu vnímať epistemickú modálnosť s dôrazom na hovoriaceho a deontickú modálnosť⁷ viac objektívne. Kým epistemická modálnosť spočíva v tom, že hovoriaci vyjadruje svoje subjektívne presvedčenie a istotu o platnosti/neplatnosti propozície, pričom jej objektívna pravdivosť nie je rozhodujúca, deontická modálnosť sa vyznačuje zosilnenou prítomnosťou propozície, ktorá je nutná, povinná, možná, nemožná, konečná. Zachytíme to takto:

DEONTICKÁ MODÁLNOŠŤ	EPISTEMICKÁ MODÁLNOŠŤ
zosilnený komponent propozície	zosilnený komponent hovoriaceho
zoslabený komponent hovoriaceho	zoslabený komponent propozície

Tieto modálne významy ďalej rozdeľujeme na základe niekoľkých sémantických kategórií⁸ typických pre deontickú a epistemickú modálnosť:

1. Deontické kategórie: nutnosť (nevyhnutnosť, očakávanie, primeranosť), možnosť (jednoduchá objektívna možnosť, dovoľenie, schopnosť), zámer (mať záujem, mať pranie).

⁷ Okrem epistemickej a deontickej modálnosti niektorí lingvisti (napr. Rytel, 1982; Běličová, 1983; Lyons, 1989; Kronning, 1996) uvádzajú modálnosť aletickú, ktorá je vždy objektívna a vyjadruje vzťah obsahu výpovede ku skutočnosti. Hovoriaci plní funkciu informátora, ktorý nie je bezprostredne zaangažovaný pri klasifikácii udalostí ako možných alebo konečných. Tento typ modálnosti nebol predmetom výskumu, pretože si nevyžadoval systém jazykových prostriedkov explikujúcich postoj hovoriaceho.

⁸ Napríklad D. Rytel (1982) uvádza označenia: istota, predpoklad, pochybnosť, povinnosť, zákaz, súhlas, konečnosť, možnosť, nemožnosť. M. Grepl a P. Karlík (1998) za nutnostné významy považujú nevyhnutnosť a povinnosť (náležitosť, očakávanie, naplánovanie); pri možnosti je to zasa prostá objektívna možnosť, dovoľenie, schopnosť. R. Grzegorzcykova (1988) rozlišuje epistemické významy na základe opozície silná hypotéza a slabá hypotéza. B. Ligara (1995) pri komparácii poľských modálnych slovies s ich francúzskymi ekvivalentmi tieto kategórie významovo zjemňuje a spresňuje, a to na základe ich bližších charakteristík, napr. povinnosť viac kategorická (pri musieť) a povinnosť menej kategorická (pri treba) a pod.

2. Epistemické kategórie: plná istota o platnosti kladných alebo záporných obsahov, vysoký stupeň presvedčenia o platnosti alebo neplatnosti obsahu, stredný stupeň presvedčenia o platnosti alebo neplatnosti obsahu, nízky stupeň presvedčenia o platnosti alebo neplatnosti obsahu; cudzia mienka.

Pojmy epistemická a deontická modálnosť ako logicko-sémantické kategórie sa viažu na fakultatívne jazykové prostriedky, ktoré sa realizujú predovšetkým v lexikálnom a syntaktickom systéme jazyka. Okrem nich sa v rámci základnej štruktúry viet oznamovacích, opytovacích, rozkazovacích a i. uplatňujú obligátne (intonačné a morfológické) prostriedky, vetná melodéma a modus slovesa, vyjadrujúce intenciu hovoriaceho, a teda pragmatické či ilokučné podmienky (Ligara, 1997, s. 30 – 32).

Prostriedky fakultatívnej modálnosti sú nezáväzné pre pochopenie základného významu vety ako autonómnej a izolovanej jednotky. Naopak, obligátne prostriedky sú pri dekódovaní významu slovenskej vety nevyhnutné a povinné. Kým obligátnosť nám hovorí o základnej (vlastnej) informácii textu, fakultatívne modálne prostriedky nám odкрývajú (explikujú) metatextovú „nadinformáciu“, „druhý hlas“, vnútorný komentár hovoriaceho⁹. Tento je skrytý vtedy, keď prostriedky fakultatívnej modálnosti absentujú a uplatňujú sa výlučne intonačné a morfológické modálne indikátory (obligátne prostriedky). Ak sa hovoriaci predsa len rozhodne použiť fakultatívne modálne prostriedky, robí tak so zámerom „vyjaviť“ svoj postoj čitateľovi, ktorý by si ho za predchádzajúcich okolností iba domýšľal alebo by ho nadinterpretoval.

2. Prostriedky fakultatívnej modálnosti

Systém modálnych prostriedkov fakultatívnej modálnosti tvoria v slovenskom jazyku modálne slovesá, modálne príslovky a modálne častice (Oravec – Bajžíková, 1986, s. 53 – 55).

⁹ Realizuje sa aj na strane príjemcu, ktorý vnímaný text nielen stenografuje, ale aj pozorne vníma, analyzuje, v myšlienkach komentuje (Wierzbicka, 1971, s. 106).

	Fakultatívne modálne prostriedky	Veta s fakultatívnymi modálnymi prostriedkami	Veta bez fakultatívnych modálnych prostriedkov
Základné modálne slovesá	<i>môcť, mať, musieť, chcieť, smieť, dať sa</i>	<i>Musel študovať právo.</i>	<i>Študoval právo.</i>
Základné modálne (vetné) príslovky	Nutnosti: <i>treba, netreba, hodno, nehodno, radno, neradno;</i> Možnosti: <i>možno, nemožno, slobodno, neslobodno, ťažko</i>	<i>Synovi treba študovať.</i> <i>Nemožno mi robiť všetko naraz.</i>	<i>Syn študuje.</i> <i>Syn bude študovať.</i> <i>Syn študoval.</i> <i>Nerobím všetko naraz.</i>
Modálne častice	Jednoslovné: <i>určite, bezpochyby, zrejme, (naj)pravdepodobne, asi, možno, sotva, rozhodne, nepochybne, bezpochyby, vraj, údajne, naozaj, azda, hádam, iste, istotne, isto, akiste, isteže, zaiste, dozaista, naisto, nesporne, najskôr, skutočne</i>	<i>Tomáš určite ochorel.</i> <i>Naisto som sa s ním už stretol.</i> <i>Už si ho asi videl.</i> <i>Ťažko sa s ním porozprávaš.</i> <i>Sotva ho spoznáš.</i> <i>Akiste sa pohádali.</i> <i>Nepochybne si už o tom počul.</i> <i>Je to skutočne tak.</i>	<i>Tomáš ochorel.</i> <i>Už som sa s ním stretol.</i> <i>Už si ho videl.</i> <i>Neporozprávaš sa s ním.</i> <i>Nespoznáš ho.</i> <i>Pohádali sa.</i> <i>Už si o tom počul.</i> <i>Je to tak.</i>

Výber základných modálnych slovies je podmienený tým, že tieto prostriedky majú vždy infinitívnu väzbu, nemajú imperatív a netvorí vidové dvojice (MSJ, 1966, s. 366). Medzi modálne príslovky, ktoré uvádza MSJ (1966, s. 611), nezaraďujeme nárečové príslovky *nádobno, nadbe*. Tieto výrazy majú značne obmedzený okruh používateľov. Najproblematickejšia sa však ukazuje skupina častíc, ktoré vyjadrujú istotnú modálnosť (Navrátil, 2001, s. 96; Šimková, 2004, s. 1 – 11). Vyplýva to z niekoľkých skutočností: 1. spomedzi všetkých desiatich slovných druhov majú častice najmladšiu jazykovednú tradíciu, 2. jedna častica môže patriť do viacerých skupín, 3. epistemický modálny význam častíc nie je dostatočne objasnený (nestotožňujeme ho výlučne s hodnotiacim postojom).

Ak vychádzame z najvšeobecnejšieho vymedzenia modálnosti ako postoja hovoriaceho k realnosti deja, sú pre nás relevantné tie vytyčovacie partikuly hodnotiace, ktoré MSJ (1966, s. 750) charakterizuje s príznakom subjektívneho „najintelektuálnejšieho hodnotenia na osi áno – nie“ (*akiste, iste, asi, bezpochyby, zrejme, sotva* a i.). Na základe výrazov, ktoré sú sem zaradené, usudzujeme, že príliehavejšou charakteristikou

pre význam týchto prostriedkov je vyjadrenie miery presvedčenia/istoty. Z tohto dôvodu ich v práci označujeme ako epistemické partikuly, ku ktorým priradujeme vysvetľovacie partikuly vyjadrujúce dištanc hovoriaceho od pravdivosti tvrdenia – *vraj, údajne*.

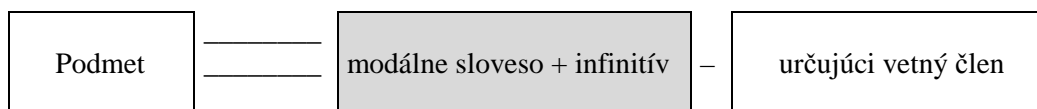
Na základe inventára slovenských vysvetľovacích, hodnotiacich a zdôrazňovacích častíc (MSJ, 1966, s. 750 – 751) v konfrontácii s výskumom jazykových prostriedkov vyjadrujúcich epistemickú modálnosť v českej (Grepl – Karlík, 1998) a poľskej lingvistiky (Grochowski, 1986; Rytel, 1982) pracujeme ďalej s týmito modálnymi časticami. Z vysvetľovacích častíc sú to modálne partikuly *vraj, údajne*¹⁰, zostávajúce partikuly, ktoré sú vyššie uvedené v tabuľke, patria do skupiny hodnotiacich častíc.

Ako sa ďalej ukáže, je problematické jednoznačne zaradiť tieto slová buď do skupiny lexikálnych, alebo syntaktických prostriedkov. Preto za výstižnejšiu považujeme Ďurovičovu kategóriu *lexikálno-syntaktických modálnych prostriedkov*. V rámci slovesno-menného predikátu a vetného základu majú v slovenčine fakultatívne (nezáväzné) postavenie tieto lexikálno-syntaktické prostriedky: a) modálne príslovky¹¹ a b) modálne (prípadne polomodálne) slovesá. Kým modálne slovesá sa realizujú v zloženom prísudku (*Tomáš chce pracovať*) aj v nesponovom deagentnom vetnom základe (*Chcelo sa mu tam ísť, Patrilo by sa študovať*), modálne príslovky sa používajú v rámci sponového bezagentného vetného základu (*bolo treba študovať, hodno mi napredovať*). Tieto lexikálno-syntaktické prostriedky zachytíme schematicky v rámci a) vetného základu a b) zloženého predikátu takto:

a)

(spona ¹²) + modálna príslovka (zámeno v datíve) + infinitív
modálne sloveso v zvratnom (pasívnom) tvare + infinitív

b)

Vypustenie modálneho slovesa alebo modálnej príslovky spôsobuje zmenu v morfematickej štruktúre susedného plnovýznamového slova, hoci elementárna informácia sa výrazne nemení (*Musel študovať právo – Študoval právo; Synovi treba študovať – Syn študuje – Syn bude študovať – Syn študoval; Nemožno mi robiť všetko naraz – Ne-*

¹⁰ Partikuly *vraj* a *údajne* sa označujú aj ako prostriedky imperceptívnej modálnosti (Roszko, 1993) alebo nepriamej evidentnosti (Haan, 2005), pomocou ktorých sa vyjadruje, že hovoriaci sa nezaručuje za pravdivosť svojho tvrdenia.

¹¹ Obsahové príslovky môžu byť stavové alebo modálne. Stavové príslovky majú v rámci predikátu časový (*Dnes je chladno*) alebo spôsobový význam (*Bolo nám veselo*). Modálne príslovky označujú modálne vzťahy možnosti, nutnosti, zámeru, čím sa zblížujú s modálnymi slovesami.

¹² Spona je len v minulom a budúcom slovesnom čase.

robím všetko naraz). Transformácia neurčitkového plnovýznamového slovesa je možná aj vtedy, keď modálne sloveso v zápore je súčasťou zloženého podmetu (*Nemôcť tancovať je pre neho veľkou bolesťou – Netancovať je pre neho veľkou bolesťou*), zloženého predmetu (*Príal si nemusieť upratať v sobotu – Príal si neupratať v sobotu*) alebo zloženého prívlastku (*Považujem za samozrejmosť nemusieť zbytočne hladovať – Považujem za samozrejmosť zbytočne nehladovať*). K tejto zmene nedochádza, keď modálne sloveso je bez zápornej predpony (*Môcť tancovať je pre neho veľkou radosťou – Tancovať je pre neho veľkou radosťou; Musieť netancovať je pre neho veľkou bolesťou – Netancovať je pre neho veľkou bolesťou*).

Pri modálnych partikulách sa stretávame s rozličným stupňom fakultatívnosti, pretože vynechanie modálnych častíc má trojaký dosah na podobu vety, ale nemení ju štruktúrne:

1. zostávajúca časť vety sa vôbec nemení a prostriedky sú v pravom zmysle slova fakultatívne (*Elena určite včera neprišla – Elena včera neprišla*);
2. pri vynechaní modálnej partikuly sa modifikuje slovosled zostávajúcich členov vety (*Naisto som sa s ním už stretol – Už som sa s ním stretol*);
3. pri vynechaní modálnej partikuly dochádza k zamene kladu a záporu vety (*Ťažko sa o tom dozvieš niečo nové – Nedozvieš sa o tom nič nové; Sotva si s ním nebudeš rozumieť – Budeš si s ním rozumieť*).

Význam lexikálno-syntaktických modálnych prostriedkov je nesamostatný, a teda závislý na sémantike plnovýznamových slov v určitom vetnom type. Okrem tejto závislosti vyznačujú sa nezáväznosťou pre pochopenie základného významu vety (kým modus slovesa a melodéma sú pre modálny význam vety obligátne). Tým sa rozširuje sémantická platnosť lexikálno-syntaktických modálnych prostriedkov za hranice autonómnej a izolovanej jednotky. Podnety pre toto stanovisko nachádzame už v predchádzajúcich prácach (Ďurovič, 1956; MSJ, 1966; Bajzíkova, 1979; Grepl – Karlík, 1998), a to v týchto momentoch:

1. Gramatická morféma modálnych sloves ako kongruenčný gramatický príznak zabezpečuje na jednej strane syntaktickú závislosť (napr. *študent musí študovať, matka musela včera odcestovať*) a na druhej strane slúžia ako **konektívny prostriedok** v lineárnej nadväznosti textu (*Muž a žena pozerajú na seba. Uprostred civilizácie, a predsa sami. Sami musia vybojovať túto bitku. Horúčka stúpa*).

2. Zároveň sa upozorňuje na schopnosť modálneho slovesa transformovať syntaktický typ (z agentnej na deagentnú vetu) pomocou reflexivizácie (*Tú prácu musíš dokončiť včas – Tá práca sa musí dokončiť včas*), pasivizácie (*Tá práca musí byť dokončená včas*) či infinitívnej nominalizácie (*Peter mohol pracovne vycestovať do Londýna – Peter mal možnosť (mal umožnené) pracovne vycestovať do Londýna – Petrovi bolo umožnené pracovne vycestovať do Londýna*). Modálne adverbiá **nemajú gramatickú kategóriu, ktorá by syntakticky určovala infinitívne sloveso**, ale sú schopné transformovať syntaktický typ z jednoduchej vety (s neurčitkom) do hypotaktického súvetia pomocou spojky *aby* (u Ďuroviča je to spojková väzba): *Netreba veľa študovať – Netreba, aby si veľa študoval*.

3. Pri epistemických partikulách so syntaktickým hľadiskom nevystačíme, pretože modálne častice nemajú kongruenčné kategórie, ale silnú kontextualizačnú funkciu. Dochádza u nich k úplnému oslabeniu pôvodne vetnej povahy, ba dokonca **zmenou**

pozície partikuly vo vete nemení sa štruktúrny typ, ale veta sa „iba“ modifikuje v slovoslede alebo v zmene kladná a záporná veta: *Naisto som sa s ním už stretol – Už som sa s ním stretol; Ťažko sa o tom dozvieš niečo nové – Nedozvieš sa o tom nič nové.*

4. Pri modálnych slovesách sledujeme tendenciu k postupnému **rozširovaniu synsémantického významu základného modálneho slovesa smerom k jeho lexikalizácii a autosémantizácii** (*je povinný, bolo umožnené, mal dovolené, mal umožnené, zachce sa, nelení sa, ťaží sa* a i.). Oslabuje sa tým jeho pozícia závislého a nesamostatného jazykového prostriedku vo vete.

Všetky tieto (zvýraznené) znaky poukazujú na to, že fakultatívnosť modálnych sloves, modálnych prísloviek a epistemických častí vo vete otvára ďalšie možnosti ich významovej platnosti smerom k textu. Pri modálnosti textu ide teda po výrazovej stránke o tie isté indikátory, ako poznáme už z modálnosti vety, ale v nových textových súvislostiach nadobúdajú inú platnosť.

3. Modálne metatextové operátory

Česká lingvistka H. Běličová (1983) pomenúva lexikálno-syntaktické prostriedky ako *modifikátory* vetnej modálnosti, ktoré sa navrstvujú na modálnu bázu (modus slovesa). Zdôrazňuje tým, že „... modalita je kategórie *vícevrstevná*“ (Běličová, 1983, s. 5). Skupina týchto modálnych indikátorov nie je vo všetkých lingvistikách vymedzená rovnako, čo, prirodzene, vyplýva z odlišností v inventári prostriedkov konkrétneho jazyka (Papierz, 1988, s. 114). V súvislosti s jazykovými (lexikálno-syntaktickými) prostriedkami vyjadrujúcimi postoj hovoriaceho sa stretávame v poľskej lingvistickej škole s pojmami *modulant* (Strutyński, 1997, s. 142 – 143), *modalizátor* (Laskowski – Wróbel, 1999, s. 64) alebo *modálny operátor* (Labocha – Tutak, 2005, s. 23). Všetky tieto pojmy odkazujú k skutočnosti, že lexikálno-syntaktický indikátor nie je výlučne súčasťou izolovanej syntaktickej jednotky, ale má nadvetnú platnosť.

Termín *modulant* zahŕňa skupinu slov modifikujúcich výpoveď a vyjadrujúcich postoj hovoriaceho k jej obsahu (Słownik..., 2002, s. 47). Nepatria sem modálne slovesá a modálne príslovky, ale výlučne častice. Termín *modulant* podľa J. Antasa posúva tradičný pohľad na časticu do roviny najmenšej jednotky diskurzu (Winiarska, 2001, s. 23). Aj k prostriedkom označeným ako *modalizátory* nachádzame v slovenčine ekvivalent v modálnych časticiach, ku ktorým Laskowski (*Gramatyka współczesnego języka polskiego*, s. 64) ešte pripája lexémy s funkciou pragmatických operátorov (uvádzacie partikuly v slovenčine, napr. *aj, tiež, ani, až, iba, jedine, aspoň, len*). Medzi *modálne operátory* (Labocha – Tutak, 2005, s. 23) modifikujúce obsah výpovede patria nielen lexémy, ktoré v slovenčine zaraďujeme do skupiny zdôrazňovacích vytyčovacích častíc (modálnych častíc), ale aj modálne slovesá, napr. *môcť, musieť*. Sférou pôsobenia modálnych operátorov nie je iba veta, ale celý text. Signalizujú subjektívny postoj hovoriaceho k mimojazykovej skutočnosti, ktorý predstavuje druhú úroveň textu, metatext, t. j. výpoveď hovoriacu o hlavnej výpovedi orientovanej predmetovo.

Túto „dvojhlasnosť“, „dvojúrovňovosť“ textu (hlavný text a metatext) charakterizuje A. Wierzbicka (1971, s. 106) takto: „*Výpoveď o veci môže byť pretkaná nitkami výpovede o samotnej výpovedi. V určitom zmysle môžu tieto nitky zošívajú text o veci do pevne sa držiaceho celku.*“ Hovoriaci sa v priebehu tvorenia textu sám seba pýta alebo komentuje, či to, o čom vypovedá, je skutočne pravdivé, možné, nutné atď., či

naozaj je presvedčený o tom, čo tvrdí. Tak vzniká viacvrstvosť textu, keď hovoriaci prostredníctvom modálnych jazykových prostriedkov explikuje svoj „vnútorný dialóg“ s tým, o čom vypovedá. Aby nedošlo k zámene týchto zorných uhlov pohľadu na modálnosť, bolo potrebné terminologicky odlíšiť vetné modálne indikátory od tých modálnych prostriedkov, ktoré majú sémantický dosah na text. To nás viedlo k zavedeniu termínu *modálne metatextové operátory* (ďalej MMO).

MMO nielen prekračujú hranice syntaktického (generatívneho) opisu a tvoria plynulý prechod medzi vetou a textom, ale súčasne zachytávajú druhú (meta-) úroveň výpovede, poslednú jazykom sformulovanú informáciu o postojoch (úmysloch) hovoriaceho k základnému významu textu a sú hlavnými indikátormi modálnosti textu. Na druhej strane jazykovedec nemôže obísť ani fakt, že jazykovo podávaný postoj nemusí byť zhodný so skutočným úmyslom autora (Bellert, 1971, s. 52).¹³

V lingvistickej literatúre (Kałkowska, 1996; Wierzbicka, 1971) sa stretávame s termínom *polyfónia textu*, ktorý je zapožičaný z muzikologickej oblasti¹⁴. Ide o vrstvenie výpovede (Kałkowska, 1996, s. 67), v ktorom autor, rozprávač a postava (gramatický podmet, lokutor) netvorí jednotu, ale trojjediný podmet, ktorý sa preukazuje v texte vrstvom, komentujúc a dopovedávajúc hlavnú líniu textu. Vytvára sa tak efekt niekoľkých samostatných, ale simultánných narácií, uhlov pohľadu (Kałkowska, 1996, s. 62). U Wierzbickej (1971, s. 107) sa tento typ metatextovej informácie nazýva *dvojhlasnosť monologického textu*.

Vnímanie metatextu v poľskej lingvistickej škole predstavuje v istom zmysle vertikálny variant toho, čo pod pojmom metatext rozumel A. Popovič v diele *Originál – Preklad* (1983, s. 127). Aj tu ide o vzťah, dialóg či komunikáciu medzi dvoma textami, ale nie v zmysle ich simultánneho navrstvovania, ale lineárnej nadväznosti metatextu na originál (prototext). Nitrianska škola chápala metatext ako hotový text, ktorý rôznym spôsobom nadväzoval na pôvodný text a vyznačoval sa istými jazykovo-štylistickými vlastnosťami (štylémami) určujúcimi výraz textu. František Miko (1989, s. 73 – 74) uvádza formuláciu *modálna homogenizácia textu*¹⁵, ktorú na rozdiel od roviny horizontálnej (obsahovej) vysvetľuje ako vertikálne členenie textu, teda štýl. „*Pojem stanoviska v lingvistike sa viaže na pojem modálnosti... Stanovisko hovoriaceho, ktoré sa uplatňuje pri výstavbe textu ako špecifikujúci činiteľ, voláme ináč výstižnejším a teoreticky výhodnejším pojmom koncepcia*“ (Miko, 1989, s. 74). U K. Ožoga (1990) a J. Winiarskej (2001) sa nestretávame so štylistickými prostriedkami, ale s prostriedkami, ktorých výber je podriadený gramaticko-sémantickými kritériami.

Preto MMO sa vyznačujú konšteláciou kvalít, ktoré vychádzajú z vlastností lexikálno-syntaktických modálnych prostriedkov (napr. kritérium syntaktickej transformácie, prítomnosti gramatického významu, kohézności) a zároveň ich presahujú, čo sa najvýraznejšie prejavuje prítomnosťou metatextovosti.

¹³ J. L. Austin uvádza prípady, keď akt hovorenia je pravdivý (vydarený, úspešný, nie nulitný), ale môže byť neúprimný a zneužitý. Ide o oblasť pocitov, úmyslov a myšlienok (Austin, 2004, s. 47).

¹⁴ Typ kompozičnej techniky postavený na súčasnom vedení niekoľkých melodicky a rytmicky samostatných, ale rovnocenných hlasov (Laborecký, bez roku, s. 177).

¹⁵ F. Miko (1989, s. 44) zaraďuje modálnosť v sústave výrazových prostriedkov do bloku ikonickosti (pojem koncepcia/zmysel) a súčasne aj do bloku operatívności (pojem modálnosť).

4. Vzťah modálneho metatextového operátora a textového okolia

Význam MMO v texte je určovaný až vzťahom s jeho textovým okolím. Neakceptovaním tohto vzťahu by sme boli stále na úrovni vety, len by sme zamenili termíny. Preto MMO spoznávame prostredníctvom ich okolia; zisťujeme, aký dosah má použitie daného prostriedku na tento celok, či ho nejakým spôsobom ovplyvňuje a ako je on sám ním podmienený. Nie sú presne určené logicko-sémantické a syntaktické kritériá priradenia primeraného modálneho významu k danému modálnemu výrazu. Jedinou podmienkou je aktualizácia výpovede v širšom myšlienkovom ucelenom texte. Prostredníctvom aktualizácie už nehovoríme o deontickej a epistemickej kategórii (ako abstraktnom pojme), ktorá odráža najvšeobecnejšie vlastnosti, ale o modálnom význame, ktorý je interpretovaný v istých textových súvislostiach.

Pri analýze textov odborného, publicistického, umeleckého, esejistického, náboženského, hovorového, administratívneho štýlu sme vychádzali z 1528 textových okolí MMO. Z celkového počtu najvýraznejšiu prevahu majú modálne slovesá (68, 4 %), potom sú to modálne adverbiá (19 %) a najmenšie zastúpenie majú epistemicke častice (12,6 %). Tabuľka ukazuje frekvenčné zastúpenie nájdených a analyzovaných MMO, ich modálny význam, ale aj monofunkčnosť (neplnia funkciu iného plnovýznamového slova) či polyfunkčnosť (okrem modálneho významu majú tiež funkciu iného plnovýznamového slova).

	frekvenčné zastúpenie	monofunkčnosť	polyfunkčnosť	epistemickeý význam	deontickeý význam
<i>musiet'</i>	184 12,04 %	+	-	+	+
<i>nemusiet'</i>	25 1,63 %	+	-	-	+
<i>môct'</i>	397 25,98 %	-	+	+	+
<i>nemôct'</i>	95 6,21 %	-	+	-	+
<i>chciet'</i>	147 9,62 %	+	-	-	+
<i>nehciet'</i>	31 2,03 %	+	-	-	+

<i>smieť</i>	1 0,07 %	+	-	-	+
<i>nesmieť</i>	34 2,23 %	+	-	-	+
<i>dať sa</i>	9 0,59 %	-	+	-	+
<i>nedať sa</i>	9 0,59 %	-	+	-	+
<i>mať (mať sa)</i>	102 6,68 %	-	+	+	+
<i>nemať (nemať sa)</i>	11 0,72 %	-	+	-	+
<i>treba</i>	115 8,97 %	+	-	-	+
<i>netreba</i>	7 0,46 %	+	-	-	+
<i>možno</i>	137 8,97 %	-	+	+	+
<i>nemožno</i>	30 1,96 %	-	+	-	+
<i>ťažko</i>	1 0,07 %	-	+	-	+
<i>neslobodno</i>	1 0,07 %	-	+	-	+
<i>najpravdepodobne</i>	1 0,07 %	-	+	+	-
<i>pravdepodobne</i>	19 1,24 %	-	+	+	-
<i>určite</i>	19 1,24 %	-	+	+	-

<i>bezpochyby</i>	1 0,07 %	+	-	+	-
<i>hádám</i>	1 0,07 %	+	-	+	-
<i>sotva</i>	3 0,2 %	-	+	+	-
<i>azda</i>	10 0,7 %	+	-	+	-
<i>naozaj</i>	1 0,07 %	+	-	+	-
<i>snád' (nespis.)</i>	3 0,2 %	+	-	+	-
<i>zrejme</i>	28 1,83 %	-	+	+	-
<i>rozhodne</i>	1 0,07 %	-	+	+	-
<i>nepochybne</i>	4 0,26 %	-	+	+	-
<i>asi</i>	57 3,73 %	+	-	+	-
<i>vraj</i>	21 1,37 %	+	-	+	-
<i>údajne</i>	3 0,2 %	+	-	+	-
<i>iste</i>	11 0,71 %	-	+	+	-
<i>istotne</i>	1 0,07 %	+	-	+	-
<i>isto</i>	1 0,07 %	-	+	+	-

<i>akiste</i>	4 0,26 %	+	-	+	-
<i>isteže</i>	3 0,2 %	+	-	+	-

Okolie, v ktorom sa jednotlivé MMO nachádzajú, dáva ich použitiu zmysel. Najvýraznejšie sa potreba textového okolia prejavuje pri tých MMO, ktoré sú zaradené do skupiny epistemických a súčasne deontických MMO. To, prirodzene, podmieňuje metodologický vzťah jazykový indikátor → celok (text). Text ako hotový celok (metatext predstavy, metatext pomyselného textu) tu spadá do oblasti recepcie, a to do kompetencie čitateľa, ale aj autora korigujúceho vlastné napísané myšlienky. Až úplným dokončením textu je pre príjemcu sémantika vety aktuálna a zrozumiteľná (Mistrík, 1984, s. 12). Vidíme to napr. na „vetnom fragmente“ *Nemám* (Lyons, 1995, s. 260), kde obsah nemôže byť jednoznačne významovo identifikovaný, pokiaľ nie je dokončený kontext, v ktorom sa nachádza. Takáto jednotka môže rovnako znamenať *Nemám kam ísť*, *Ešte nemám nové auto*, *Nikdy nemám šťastie*, *Nemám to odkiaľ vedieť* a pod.

Napríklad pri MMO *musieť* sa môžeme stretnúť s epistemickým významom plnej miery presvedčenia s dôrazom na komponent hovoriaceho a na druhej strane s deontickým vyjadrením proпозицnej nutnosti.

*Oprel sa o bránu, jej tuhý odpor ho už načisto upokojil. Je zamknuté, brána je pevná, neprerazilo by ju ani baranidlo. Skúsil sa zachytiť výstupku na stĺpe vo výške hlavy a vytiahnuť hore. Nešlo to. Uvedomil si, že muž, ktorý pred chvíľou visel na stĺpe a bráne, **musel** byť atlét. Trénovaný muž s dobre vyvinutými bicepsami, pružnými lýtkami, **musel** mať neuveriteľnú silu v prstoch ... áno, nebol to amatér, ale zručný profesionál, áno, áno, aj keď sa mu pokus nepodaril, jeho pohyby boli pavúčie, visel na bráne ako pavúk a Lambinovi nebolo už nič čudné, iba to, že dielo nedokonal* (Glocko, 1999, s. 15 – 16).

V časti výpovede *...musel mať neuveriteľnú silu v prstoch...* je význam MMO *musel* ambivalentný (a) deontický: hovoriaci bol donútený mať neuveriteľnú silu v prstoch alebo b) epistemický: *musel mať* (= určite mal) silu v prstoch). Upresňuje sa až pomocou textového okolia, kde sa objavuje sloveso sentiendi *uvedomil si* signalizujúce komponent hovoriaceho. Na základe toho MMO *musieť* nadobúda epistemický význam presvedčenia hovoriaceho o pravdivosti proпозицie.

Textové okolie môže tiež ovplyvniť pôvodnú sémantiku MMO. V nasledujúcej ukážke sa pod vplyvom textového okolia mení význam možnosti MMO *môcť* (pripustenie inej alternatívy realizácie deja) na význam nutnosti MMO *musieť* (vylúčenie ďalšej možnosti uskutočnenia deja).

*Aj v tomto záverečnom slove chceme sa nakoniec znovu poďakovať všetkým, ktorí nám akýmkoľvek spôsobom pomohli pri tvorbe tejto publikácie. Žiaľ, niektorí (prof. Vlado Uhlár) sa tohto nášho poďakovania už nedožili a **môžeme** na nich iba s vďakou spomínať* (Horváth, 1998, s. 234).

Hoci *môcť* signalizuje inú možnosť uskutočnenia deja (osobne sa poďakovať, zaplatiť honorár a i.), na základe textového okolia zisťujeme, že iná alternatíva je vylúčená.

Jedinou možnosťou (a teda nutnosťou) je spomienka. Reálne sa vylučuje eventualita poďakovať zosnulému človeku osobne. Ak hovoriaci použije *môcť* a nie *musieť*, je to podmienené komunikačnou vhodnosťou a jemnosťou hovoriaceho písať o smutných skutočnostiach s určitou dávkou taktnosti, bez zraňujúcej priamosti. Svedčí o tom zameranie textového okolia (záver monografie), v ktorom sa MMO nachádza.

Inokedy význam MMO potvrdzuje alebo neguje tematický obsah textového okolia. Napríklad MMO *asi* sa uvádza v spojitosti s približnosťou nejakého časového údajja, s ktorého presnosťou si hovoriaci nie je úplne istý. V textovom okolí sa nízka miera istoty pri číselnom údajji potvrdzuje nedostatkom objektívnych údajov.

Pri Anne Š. sa auto zastavilo. Vo vnútri videla sedieť asi tri osoby. „... Pri tomto som si všimla, že v aute sedí vodič, vedľa neho bol muž pomerne vysokej postavy, pretože hlavu mal tesne pri streche vozidla. Podľa môjho názoru to bol určite cudzinec, bol to buď Arab, alebo černocho.“ (Týždeň, 2006, roč. 3, č. 50, s. 21).

V priamej reči sa k počtu osôb (tri) uvádza iba charakteristika dvoch, pričom o tretej chýba údaj. Anna Š. síce mohla vidieť v aute tri osoby, ale nie je o tom presvedčená. Preto sa recipientovi o existencii tretej osoby nedostáva informácia.

V ďalšej ukážke MMO *mal* vyjadruje vylúčenie inej alternatívy realizácie deja, ktorá sa v textovom okolí neguje.

Na otázku autora „Ako je možné, že takíto ľudia mohli prejsť náročnými psychologickými testami a pracovať v polícii?“, si dovoľm tvrdiť, že v podstate veľmi jednoducho. Uchádzač o prácu v polícii by mal absolvovať previerky z fyzickej pripravenosti, psychologické testy a mal by spĺňať ďalšie zákonom uvedené podmienky. Pes je však zakopaný v tom, že Policajný zbor SR je štátnou inštitúciou a každý, kto niekedy pracoval v štátnej firme, vie, akým spôsobom sa prijímajú zamestnanci ... z mnohých uchádzačov o prácu prijmem osoby v tomto poradí: moji priami príbuzní, priami príbuzní mojich kolegov, mojich známych, vysoko postavených ľudí a podobne (Týždeň, 2006, roč. 3, č. 50, s. 4).

V textovom okolí sa popiera jediná možnosť signalizovaná MMO *mal* (spĺňať zákonom uvedené podmienky) a uvádzajú sa ďalšie alternatívy uskutočnenia deja. Tento rozpor, vyostrujúci hranice medzi spoločenskou normou a praxou, sa odráža v kondicionálovom (ireálnom) tvare MMO.

Okrem negácie a potvrdenia existujú vo vzťahu MMO a jeho textového okolia ďalšie spôsoby (modusy), akými hovoriaci v texte vníma, poznáva a chápe svet ako možný, nutný, chcený a presvedčivý. Je to napríklad konvergencia, divergencia, implikácia, explicitnosť, implicitnosť, vysvetľovanie, kauzálnosť, stupňovanie, odstupňovanie, temporálna gradácia, priradovanie, determinovanie, dialóg, eufemizovanie, absencia faktov, emocionálnosť, sprostredkovanosť, pragmatickosť a i.).

5. Modálna dominanta

Použitie, frekvencia a lokácia MMO v danom texte vyplýva z komunikačného cieľa hovoriaceho vyjaviť príjemcovi svoj postoj k obsahu celého textu (napr. kapitola, časť). Podľa neho sa ďalej koncipuje obsahová i formálna stránka častí a viet. Ich realizáciou sa hovoriaci viac alebo menej vzdáľuje od svojej pôvodnej intencie (Vaňko, 1985, s. 54), no zároveň ne stráca kontrolu nad produkovaným textom a tým, čo ním chcel pôvodne vyjadriť. Tento prvotný zámer sa spája s komplexnou autorovou pred-

stavou, ktorá má v ucelenom texte dominantné postavenie. Preto modálnu dominantu charakterizujeme ako modálny význam, ktorý má v ucelenom texte východiskové a kľúčové postavenie. Modálna dominanta odкрýva nielen autorov zámer a mieru presvedčenia o platnosti propozície, ale aj otvorenosť (možnosť) alebo uzavretosť (nevyhnutnosť) ďalším možným alternatívam realizácie deja. Korešponduje to s filozofickým definovaním možného, nutného ako základných hraníc ľudského poznania a poznávania.¹⁶

Významy MMO sú určované ich interakciou s blízkym textovým okolím, prípadne sa v ďalších textových súvislostiach dostávajú do relácie so sémantikou iného MMO. O modálnosti textu však hovoríme aj pri analýze dlhších textov, keď si kladieme tieto úlohy:

1. Sú v texte prítomné MMO?
2. Ako na základe významu MMO určíme modálnu dominantu celého textu?

1. Môžeme povedať, že texty, v ktorých MMO úplne absentujú, hoci sa uplatňujú morfológické modálne prostriedky v moduse slovesa, sa vyznačujú väčšou informatívnosťou, snahou autora o vecnosť výrazu, objektivnosťou, faktografickosťou, enumeratívnosťou, inkoherentnosťou, zameniteľnosťou výpovedných jednotiek. Sú to znaky typické pre informačný (makrokompozičný) a opisný slohový postup a uplatňujú sa primárne pri deskriptívnej expanzii témy, tzn. rozvíjaní témy prostredníctvom opisu predmetu, javu, osoby, pracovného postupu, ktoré téma textu reprezentuje.

Vo vode s cukrom rozvaríme očistené a pokrájané jablká. V troche vody rozmiešame maizenu (Zlatý klas) s vanilkovým cukrom, vlejeme do rozvarených jablák, spolu povaríme 2 – 3 minúty a necháme mierne vychladnúť. Do pohárov vložíme piškóty, pokvapkáme čiernou kávou s rumom a zalejeme jablkovou hmotou. Necháme stuhnúť – vychladnúť. Ozdobíme šľahačkou, prípadne kúskami ovocia (egreš, ríbezle, jablko, melón) a posypeme sekanými orechami (Paulenová, bez r., s. 148).

Ak sa v texte nenachádza žiaden z MMO, hovoriaci nepovažuje za potrebné svoj postoj explicitne vyjadriť, alebo ho zámerne či nezámerné skrýva. Zostáva otázkou do ďalšej diskusie, či aj v takomto prípade môžeme hovoriť o modálnosti textu. Domnievame sa, že ak by sme skúmali modálnosť textu v tomto momente, vzdialili by sme sa od jej lingvistického východiska.

Naopak, prítomnosť MMO podmieňuje subjektivnosť, explikatívnosť, aktualizovanosť, sukcesívnosť.

¹⁶ I. Osolsobě (1973, s. 44) to vysvetľuje pomocou teórie mentálnych modelov. Vzťah možného a nutného ako podstatných modálnych kategórií ho privádza k otázke, či ukazovaný svet (model seba samého) nezastupuje iný sľúbený svet (iný model), svet po splnení *podmienky budúci možné*. Autor citát dokladuje príkladom z Nového zákona (Lk 4, 1 – 11), kde sa hovorí o pokušení Krista na púšti. Modelom (témou) je momentálny (nutný) stav vecí (*Potom Duch vyviedol Ježiša na púšť, aby ho diabol pokúšal. A keď sa štyridsať dní a štyridsať nocí postil, napokon vyhladol. Tu pristúpil pokúšiteľ...*) a sľubom, tým možným stavom, je buď rematická výpoveď diabla (*Toto všetko ti dám, ak padneš predom mnou a budeš sa mi klaňať.*), alebo výpoveď Krista (*Odíď, satan, lebo je napísané: „Pánovi, svojmu Bohu, sa budeš klaňať a jedine Jemu budeš slúžiť.“*).

Milý Ivan,

srdečne zdravím, aj Marienku, aj Tvojich synov, samozrejme, jednotlivo a každého zvlášť. Moja situácia je taká, že vôbec je. Čo je, napokon, znesiteľný začiatok. Snažím sa vydržať tu čo najdlhšie. Dúfam, že to dokážem.

*Píšem aj Petrovi a Angelec – neviem, či **chcú (môžu)** sem do Lisboa v lete (v júli) prísť. V každom prípade: my dvaja sa stretneme v Portugalsku **určite**. Prosím Ťa, zariad' si veci tak, aby si – bez ohľadu na to, ako to dopadne s nami všetkými (Osamelými bežcami) v lete – a aj dúfam, že sa v lete v Lisboa stretneme – ale aj bez ohľadu na to – zariad' si veci tak, aby si posledné dni septembra a prvý októbrový týždeň **mohol** stráviť v Portugalsku. Ctená nadácia Fundacao Mateus si z viacerých kandidátov vybrala Teba a mňa (ako prvých Slovákov) do svojho projektu, ktorého poslaním je pripraviť, zoponovať, vyladiť a vydať preklad výberu našich básničiek ako dve samostatné knižky. Žiaľ, propozície im umožňujú pozvať iba dvoch (z jednej krajiny súčasne). Píšem Petrovi – **iste** to pochopí. (Komplementárna prezentácia Osamelých bežcov je, samozrejme, v Portugalsku tiež pripravovaná.)*

Dostaneš oficiálne písomné pozvanie z Fundacao Mateus + všetky ďalšie správy. Priprav si zatiaľ výber 15 – 20 svojich básničiek. Ďalšie informácie Ti pošlem čím skôr. Je to hotová vec.

*Nie je mi práve najlepšie, vždy, keď som tu v Lisboa (mesto, rieka, oceán, v ktorom **treba** chvíľu BYŤ) niekto zomiera. Teraz môj dobrý Ivan Kupec, skutočný príbuzný (nás všetkých).*

Ako sa držíš, čo nového?

*Mám dobrú správu od Kaliho Kertéza – Tvoja „veľká knižka“ je už vraj na ceste. A nasleduje Peter. Ja som ponúkol rukopis bláznivej knižky „Rukojemník“ (ktorej **chcem** hovoriť román). Je venovaná Dežovi.*

***Vraj** už konečne vyšli v Prahe (TORST) moje staré (v Nemecku tak smutno známe) „Medzihry. Bábkry kratšie o hlavu“, ale ešte nedorazili ku mne. Rád Ti ich dám, keď ich budem (raz) mať.*

*Mám pocit, že by sme v budúcnosti (ach, čo to je?) **mali** čosi urobiť pre pamiatku našich mŕtvych a pre to, čo tu s nami po nich zostalo. (...) Začínam sa túlať ... Ozvi sa!*

Tvoj Ivan (Rak, 2005, roč. 10, č. 8, s. 51 – 52).

V súkromnom liste Ivana Štrpku Ivanovi Laučíkovi nachádzame okrem pomerne koncentrovaného množstva MMO ďalšie prostriedky, ktoré podporujú subjektívnosť textu: hodnotiace častice *samozrejme*, *žiaľ*, polomodálne sloveso *snažím sa*, ale aj slovesá *dúfam*, *rád*, *mám pocit* a početné parentézy. Hovoriaci (píšuci) svoj postoj explicitne vyjadruje, neskrýva sa za fakty, čím vznikajú priaznivé podmienky na výskum modálnosti textu.

2. Pri určovaní modálneho významu, ktorý má v danom texte dominantné postavenie, zohľadňujeme kritérium sémantickej dôležitosti, a to:

- a) v spôsobe rozvíjania témy;
- b) v kompozičnej hierarchii textu.

a) Ak chápeme tému ako poznávací koncentrát referencie celého textu, ktorý sa z hľadiska tvorcu „rozvíja“ podľa istých pravidiel deskripcie, narácie, explikácie alebo argumentácie (Dolník – Bajzíkova, 1998), potom modálna dominanta predstavuje taký koncentrát textu, ktorý sa z hľadiska recipienta „zvíja“ do jediného prostriedku, resp. do významu jedného MMO. Modálna dominanta teda odkrýva, či je hovoriaci v celom texte otvorený nejakej možnosti, či je zameraný výlučne na jedinú alternatívu realizácie deja, aký má zámer alebo do akej miery je o niečom presvedčený.

Ťažšie ťažké časy

Na rozpočet sa dá pozerat' rôznymi očami. Nepochybne je oveľa lepšia, než si po zostavení vlády odborná verejnosť vôbec dokázala predstaviť. Nepochybne je oveľa horšia, než by bolo pre budúci ekonomický vývoj dobré.

Bez ohľadu na optiku hrozby pretrvávajú. Tie hlavné sa ukrývajú v odkladaných investíciách, ktoré o pár rokov môžu vo výdavkoch narobiť veľké problémy, a tiež v tom, že ak sa výdavky nastavujú nadoraz na vysoké príjmy, dané mimoriadne vysokým tempom ekonomického rastu a vopred sa prerozdeľuje aj to, čo ešte nie je isté, v horších časoch budú verejné financie v obrovských problémoch.

Je to rozpočet, ktorý je menšou katastrofou, než sa pôvodne očakávalo. Je to však rozpočet, ktorý v detailoch celkom jasne ukazuje nedostatok predvídavosti, veľkú nezodpovednosť voči budúcnosti, a aj to, že keď ekonomický rast nebude prekonávať rekordy, prídu časy, ktoré budú oveľa ťažšie, než by boli, keby sme mali rozumnú vládu (Týždeň, 2006, roč. 3, č. 50, s. 36).

V publicistickom texte hovoriaci vyjadruje dvakrát vysokú mieru presvedčenia (*nepochybne*) spojenú s možnosťou (*môcť, dať sa*). Použitie epistemických a aj deontických indikátorov odkazuje k relácii významov oboch modálnych druhov v texte. Podľa fenomenologickej koncepcie sa objektívne existujúci (v našom prípade možný) jav skúma podľa toho, či je subjektívne vnímaný. Epistemické a deontické MMO sú teda vo vyváženom pomere: hovoriaci tu vyjadruje vysokú mieru presvedčenia o (ne)kvalitách vlády v oblasti zaobchádzania s finančným rozpočtom a na druhej strane uvádza, že jeho uhol pohľadu je len jednou z možností, akou sa dá pozerat' na rozpočet. Vysoká miera presvedčenia nevyklučuje ďalšie alternatívy uvažovania o probléme; hovoriaci však v texte explikatívne rozvíja svoj postoj, nie iné možnosti. Preto považujeme vysokú mieru presvedčenia vyjadrenú pomocou MMO *nepochybne* za modálne dominantnú a v celom uvedenom texte významovo preferovanú.

Filozofi uvažovali o mentálnom najprv ako o duši (pričom v antike prevládal ontologický a etický aspekt, t. j. spojenie duše s prírodou, kozmom a životom), potom ako o mysli a rozume (pričom v novoveku a osvietenstve prevládal epistemologický a logický aspekt), a napokon ako o vedomí a nevedomí (pričom v 19. storočí už začal prevládať vlastný psychologický aspekt). Najprv sa postulovala zvláštna, t. j. zmyslami nepozorovateľná entita, ktorá sa považovala za nemateriálnu, duchovnú či vnútornú entitu, ktorej sa pripísala zvláštna mytológia a status, vďaka ktorej sme ľuďmi a môžeme poznávať. Touto entitou bola duša (anima, psyché, mens). Ideálne musí existovať, pretože človek dýcha, vníma, myslí atď. Pre idealistov je mentálne buď ideálnou substanciou, podstatou, alebo modom, spôsobom existencie tejto substancie. Na druhej strane materialisti, redukcionisti, eliminativisti (aj behavioristi) o existencii mentálneho

ako ideálneho pochybujú alebo ho redukujú na čosi, čo sa nám iba javí, teda na fenomény, ktorých podstata je empirická a materiálna. Fenomenológia mentálneho podľa nich nijako nedokazuje subsancialitu mentálneho, skôr naopak. Ako hlavné znaky mentálneho sa vyčleňujú subjektivita (kválié) a privátnosť (prvoosobovosť). Neskôr sa stáva silným argumentom v prospech mentálneho intencionalita.

Súčasná filozofia mysle a vedomia zdedila staré karteziánske problémy a stále sa vymedzuje voči nim. To, na čom sa väčšina filozofov mysle zhodne, sú hlavné znaky mentálneho: vedomie ako subjektívna skúsenosť a intencionalita ako zameranosť mysle na predmet. Mnohí preferujú spojenie myseľ/mozog ako jeden pojem. Stále však existujú skeptici, ktorí pochybujú o tom, že priepasť medzi mozgom a vedomou skúsenosťou, hmotou a mysl'ou **sa dá** nejako prekonať.

To, čo by **mohlo** eliminovať, resp. radikálne zreformovať filozofickú psychológiu, sú nasledujúce udalosti vo filozofii 20. storočia: 1. antidualizmus J. Deweyho; 2. fundamentálna ontológia M. Heideggera; 3. filozofia jazyka neskorého Wittgensteina; 4. dekonštrukcia subjektu v postštrukturalizme a 5. hermeneutika H.-G. Gadamera. Základná intencia všetkých týchto filozofických iniciatív je totiž aniplatónsko-antikarteziánsko-antikantovská. Všetky takisto smerujú k novému obrazu človeka ako seba-interpretujúcej sa bytosti, používajúcej jazyk nie ako zrkadlo, ale ako nástroj utvárania svojho bytia, čo **nemôže** nemať dôsledky na reinterpretáciu základných filozoficko-psychologických konceptov. V súčasnosti najvýstižnejšie artikuluje a syntetizuje všetky tieto tendencie Richard Rorty (1979). Je teda celkom možné, že mentalistický slovník na vedecko-poznávacie ciele nebudeme potrebovať, pretože ho nahradí exaktnejší slovník prírodných vied; a že ani slovo „mysleľ“ na tieto účely nebudeme potrebovať, pretože nič nereprezentuje a je to len metafora. Iná vec je, že mentalistického slovníka sa **sotva** zbavíme v našej každodennej, tzv. ľudovej psychológii, vrátane mnohých druhov psychoterapie a tzv. filozofického poradenstva, ktoré sa odborne zaberajú bežnými problémami filozofických i psychologických „laikov“ (Višňovský, 2001, s. 29 – 30).

Citovaný text je záverom k štúdiu o histórii výskumu mentálneho s prevahou deontických MMO možnosti (*môcť, dá sa*) a nutnosti (*nemôcť, musieť*). Hovoriaci explikatívne rozvíja tému, a to tak, aby usúvstážnil relevantné výskumné koncepcie. Epistemický význam *sotva* sa spája s jednou z dvoch alternatív, pretože mentalistický slovník na jednej strane nebudeme potrebovať na vedeckovýskumné ciele a na druhej strane je potrebný v každodennej ľudovej psychológii. Hoci autor uvádza aj myšlienky nepripúšťajúce inú možnosť realizácie (nutnostný význam: *musí existovať ideálne*, jazyk ako nástroj utvárania bytia *nemôže* nemať dôsledky na reinterpretáciu základných filozoficko-psychologických konceptov), dominantý je tu význam možnosti, resp. objektívnej možnosti. Vyplýva to z bázoového charakteru záveru štúdie, ktorá je zameraná na sumarizáciu a prezentáciu viacerých vedeckých prístupov.

b) Dôležitú úlohu pri určovaní modálnej dominany má aj umiestnenie MMO v hierarchii textu, ktorá sa najmä v publicistike viaže na grafickú zložku. To vyplýva z toho, ktorý segment kompozície je významovo najzaťaženejší. Ide najmä o úvodné a záverečné časti, ktoré ohraničujú celý text a zároveň fixujú pozornosť recipienta. Patrí sem: názov, titulok, nadtitulok, podtitulok, perex, lead, medzitulok, predhovor,

prológ, záverečný odsek, doslov, epilóg, zhrnutie (Mistrík, 1966, s. 49 – 69). Tieto rámcové zložky sa k jadrú textu viažu tesnejšie alebo voľnejšie a majú svoje špecifické parametre, ako sú konkrétnosť, adresnosť, dynamickosť, rozsah (stručnosť a opisnosť), výstižnosť, nadväznosť, kontextovosť, pútavosť, metaforickosť a i.

Plyn možno zlacnie

Lacnejšia ropa a slabší dolár by mali viesť k zlacneniu plynu.

BRATISLAVA. Vývoj svetových cien ropy a kurzu dolára voči korune zrejme umožní znížiť ceny plynu na Slovensku. „Zdá sa, že pozitívny trend týchto faktorov bude pokračovať. Ceny plynu však najskôr znížime v júli,“ povedal podpredseda regulačného úradu Ján Klepáč.

Úrad stanovil tohtoročnú cenu plynu pre domácnosti pri odhadovanej priemernej deväťmesačnej cene ropy 62,92 dolára za barel a pri priemernom kurze 27,90 koruny za do-

lár. Priemerný kurz dolára je v súčasnosti 26,7 koruny a barel ropy stojí 54 dolárov.

Ak trend bude pokračovať, klesne aj dlhodobý priemer cien ropy. Regulačný úrad potom nemusí čakať na cenové návrhy Slovenského plynárenského priemyslu. Plynári však podľa hovorca úradu Miroslava Luptáka nemajú dôvod, aby ceny neznížili. „Pri nižšej cene plynu sa zvýši spotreba a SPP zarobí pri tej istej miere zisku viac,“ povedal.

„Ak nastanú okolnosti, ktoré budú viesť k tomu, aby boli ceny nižšie, tak ich znížime,“ povedala za SPP hovorkyňa Dana Kršáková. (ho, fja)

(SME, 2007, roč. 15, č. 26, s. 1)

Titulok s MMO *možno* vyjadrujúcim strednú mieru presvedčenia, či plyn zlacnie, je hrubo a väčším typom písma vysadený nad celým hlavným textom. Recipienta hneď upozorňuje na to, že hovoriaci (autor článku) nepodáva informáciu (plyn zlacnie) s plnou mierou presvedčenia či istoty. V texte sa síce objavujú aj iné MMO, ktorých vzťah s textovým okolím vyplýva z nutnosti (*mali by* v perexe, *nemusi*), ale aj opakovane strednej miery presvedčenia (*zrejme*), no význam *možno* v titulku má najsilnejšie postavenie. Upozorňuje na to, že nevyhnutnosť zlacnenia plynu a vylúčenie možnosti nezlacnenia (v perexe: *Lacnejšia ropa a slabší dolár by mali viesť k zlacneniu plynu*) nie sú z hľadiska hovoriaceho úplne isté, hoci obsah článku argumentuje „v prospech“ zlacnenia. Modálna dominantna *možno* vyjadrená v titulku súvisí s obozretnosťou hovoriaceho predtým, ako sa sľuby zrealizujú. Môže byť aj prejavom racionálneho zvažovania čo najväčšieho množstva faktov so snahou o emocionálny odstup.

Osobitné miesto pri určovaní postavenia modálneho indikátora v texte má najmä v umeleckých prejavoch digresia a v komunikačno-dorozumievacích prejavoch exkurz ako odbočenia z hlavnej myšlienkovvej línie textu. Kým exkurz je v textoch prostriedkom vysvetľovania, objasňovania a uplatňuje sa najmä pri odbornom výklade, digresia slúži v umeleckých dielach na vyjadrenie postoja autora, jeho dojmov, názorov, citových zážitkov. Na túto vlastnosť digresíí upozornil v súvislosti s modálnosťou textu aj J. Vaňko: „Najvýraznejším prostriedkom vyjadrovania subjektívneho postoja autora k obsahu textu sú v literárnom diele už spomenuté digresie, rôzne odbočenia od lineárne a kontinuálne sa rozvíjajúceho textu, ktoré majú povahu sentencií, komentárov,

poznámok, záverov, aktualizácií jednotlivých častí textu a pod.“ (Vaňko, 1995, s. 71 – 72). Ako príklad uvidíme digresiu v reči postavy študenta Laca, cez ktorú Ivan Horváth formuluje svoj vitalistický postoj k životu v medzivojnovom hlavnom meste Slovenska.

Hľad', aj nad Bratislavou tkvie niečo, čo by bolo možno nazvať duchom dejín a čo ju robí krásnou a špinavou. Keď pozrieš na hrad, tvrdého obhajcu a Jiskru, ako ho oblieha... tie domy... a pomysli na Štúra... Pozri na ten ruch na uliciach, to je ruch hlavného mesta Slovenska, teda vraj náš slovenský ruch podľa mesta. Sláva mesto naše, plné hmyzu, nádejí, bánk a zvady. Možno ťa milovať a nemilovať, som však len úbohý študent, ktorý verí v budúcnosť a má rád fialový západ, z ktorého klíči zmŕtvychvstanie (Horváth, 1987, s. 102).

V digresii zo známej vitalistickej prózy Laco a Bratislava sa uplatňuje dvakrát možnosťny metatextový operátor *možno*, ktorým hovoriaci vyjadruje pripustenie ďalšej alternatívy realizácie deja. Pomocou *vraj* autor naznačuje istý dištanc od skutočnosti, o ktorej vypovedá. Použitie týchto MMO je príznačné, pretože odstup od jedného vnímania reality (mesto ako negatívny protiklad vidieka) predpokladá otvorenosť ďalším možnostiam (mesto ako kultúrne centrum so zvláštnou atmosférou). Komplementárnosť týchto modálnych významov vyjadrených v rámci digresie odráža v celej próze otvorený postoj autora, ktorý vnáša do medzivojnovnej literatúry nové možnosti vnímania slovenskej reality (autor reagoval na moderné európske literárne smery, napr. expresionizmus, impresionizmus, surrealizmus, poetizmus a i.).

6. Modálnosť textu (záver)

Na základe predchádzajúcich zistení definujeme modálnosť textu ako špecifickú sémanticko-pragmatickú kategóriu, ktorá vychádza z rezervoára prostriedkov vnútornej modálnosti. Jej základnou jednotkou je modálny metatextový operátor (MMO) s bázovou vlastnosťou metatextovosti. Prostredníctvom určenia rámcových častí textového celku (napr. názov, titulok, perex, lead, medzitulok, predhovor, prológ a i.) a spôsobu rozvíjania témy zisťujeme, ktorý MMO je v komunikáte dominantný. Táto modálna dominantna odкрýva nielen postoj hovoriaceho (autora) k obsahu celého textu, ale zároveň aj jeho spôsob poznávania skutočnosti. Modálnosť textu sa spája so stanoviskom a koncepciou hovoriaceho, ale aj s kategóriou „uhol pohľadu“, čím nadobúda interdisciplinárnu povahu. Modálna dominantna odкрýva, či je hovoriaci v celom texte otvorený nejakej možnosti, či je zameraný výlučne na jedinú alternatívu realizácie deja, aký má zámer alebo do akej miery je o niečom presvedčený.

Práve v tejto fáze sa modálnosť textu úzko spája s kreativitou hovoriaceho (autora) ako jeho postojom k skutočnosti pretvorenej do sveta textu (Jędrzejko, bez r., s. 119), s jeho stanoviskom a koncepciou¹⁷ (Miko, 1989, s. 74) či kategóriou „uhol pohľadu“¹⁸

¹⁷ „Pojem stanoviska v lingvistike sa viaže na pojem modálnosť. Stanovisko hovoriaceho, ktoré sa uplatňuje pri výstavbe textu ako špecifikujúci činiteľ, voláme ináč výstižnejším a teoreticky výhodnejším pojmom „koncepcia“. Vo výrazovom systéme mu zodpovedá kategória koncepcnosť, ktorá ako najhlbší faktor štruktúrácie obsahu textu zaisťuje jeho obsahovú a funkčnú jednotu a dáva textu „zmysel“. Koncepcia pritom nepredstavuje nejaký „čistý“, „abstraktný“ extrakt jednoty textu. Je to konkrétny fenomén, ktorý je najhlbšou súčasťou obsahu textu a pôsobí ako jeho hybný faktor“ (Miko, 1989, s. 74).

(Bartmiński, 2007, s. 106 – 130). Nadobúda teda dimenzie presahujúce rámec výskumu lingvistiky, no zároveň zostáva pevne ukotvená v jazykovej báze. Vychádza z toho, či to, o čom vypovedáme a čo rečou konáme, chceme, môžeme, musíme, sme o tom viac či menej presvedčení. Tieto „kľúče otvárajú“ naše postoje, predispozície k tomu, ako sa budeme ďalej konzistentne chovať, hovoriť, ale aj písať.

Ak napríklad bezproblémový žiak po mnohých márných pokusoch skúseného učiteľa stále nemôže pochopiť preberané (nevyhnutné) učivo alebo si osvojiť nejakú (potrebnú) zručnosť, pedagóg sa ho jednoducho opýta, či sa to *chce* naučiť. Študent si *môže* vybrať, či skoncentruje svoje sily a naučí sa to, alebo tak neurobí. Iným príkladom je hebrejské slovo *timšel*, ktoré R. Fulghum vo svojej knihe *May be (may be not)* uvádza ako výraz zhrňujúci celú ľudskú múdrosť. Nachádza sa v reči Pána adresovanej Kainovi (Gn 4, 7), ktorá je považovaná za jednu z piatich najnáročnejších pasáží Písma na preklad i pochopenie. *Timšel* sa v jednotlivých národných prekladoch Svätého písma interpretuje ako *môžeš* (možnosť voľby), *musíš* (príkaz, nariadenie), *máš* (menej apelatívny príkaz), *nesmieš* (beznádejná závislosť) alebo *určite* (osudové predurčenie), čo má vplyv na vzťah celej spoločnosti či kultúry k Bohu a k hriechu. V slovenských prekladoch je použité toto slovo buď ako *môžeš*, alebo *máš*: *Ak robíš dobre, môžeš sa vystrieť, ale ak dobre nerobíš, číha hriech pri dverách...* (Sväté písmo, 2007, s. 18); *Či neprijmem aj teba, ak budeš robiť dobre? No ak nerobíš dobre, pri dverách číha na teba hriech a jeho žiadostivosť, ale ty ju máš ovládať* (Biblia – slovenský ekumenický preklad, 2007, s. 21).

Každý jazyk disponuje prostriedkami, pomocou ktorých jeho používatelia poznávajú danú realitu ako možnú, nutnú, chcenú a vďaka ktorým vyjadrujú mieru svojho presvedčenia/istoty o jej platnosti. Prvoradou úlohou modálnosti textu nie je stať sa novou teóriou, ale všimnúť si známe a nepovšimnuté, oživovať jazykový materiál určený na výmenu stále hlbších informácií, na stretnutie s druhým, na kontakt vnútier. Slovanmi F. Míka (2008, s. 64): *Jazyk nemôže byť len formou, musí byť životom. ...je dielom vnútra*. Modálnosť textu implikuje niekoľko vzájomne sa podmieňujúcich podôb dialógu: dialóg s druhým, dialóg so sebou, dialóg k poznaniu.

¹⁸ Kategória „punkt widzenia“ bola témou konferencie v Krasicyne v roku 2002 a vo svojej práci ju hlbšie rozpracoval Jerzy Bartmiński (2007, s. 106 – 130). Kategória „uhol pohľadu“ je v Poľsku považovaná za spoločný menovateľ nielen literárnovedných, ale aj jazykovedných výskumov, a to najmä v programe antropologicko-kultúrnej jazykovedy okolo periodika *Język i kultura*. Hlavný činiteľ tejto kategórie je podmet (subjekt) videnia, od ktorého závisí podoba jazykového obrazu sveta a spôsob jeho profilovania v texte. Ide tu o kreovanie subjektívneho variantu obrazu z opísaného miesta pozorovania a z opísanej perspektívy (Bartmiński, 2007, s. 107).

Poznanie

*Tátošov treba.
Tátošov a bláznov.
Aby možné bolo nutné.
Aby nutné bolo chcené.
Aby chcené nás nesfúklo.*

„Aby chlapec celkom nezdivel.“

Literatúra:

- AUSTIN, John Langshaw: Ako niečo robiť slovami. Bratislava: Kalligram 2004. 184 s.
- BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Úvod do textovej syntaxe. Bratislava: Univerzita Komenského 1979. 81 s.
- BARTMIŃSKI, Jerzy: Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2007. 328 s.
- BELLERT, Irena: O pewnym warunku spójności tekstu. In: O spójności tekstu. 21. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971, s. 47 – 75.
- BĚLIČOVÁ, Helena: Modální báze jednoduché věty a sovětí (K porovnávací syntaxi češtiny a ruštiny). Praha: Ústav pro jazyk český Československé akademie věd 1983. 154 s.
- CALONGHI, Feruccio: Dizionario latino italiano. 3° edizione. Torino: Rosenberg & Sellier 1986. 2960 s.
- CMOREJ, Pavel: Úvod do logickej syntaxe a sémantiky. Bratislava: IRIS 2001. 142 s.
- DE MAURO, Tullio: Il dizionario della lingua italiana per il terzo millennio. Milano: Paravia 2000. 2999 s.
- DOLNÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Textová lingvistika. Bratislava: STIMUL 1998. 134 s.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1956. 219 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- Encyklopedia języka polskiego. Red. S. Urbańczyk – M. Kucała. Wrocław: Ossolineum 1999. 508 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (Teória, opis, cvičenia). Edit. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- GAHÉR, František: Modality a hranice abstrakcie vo filozofii. In: Používanie, interpretácia a význam jazykových významov. Red. M. Zouhar. Bratislava: SAV 2004, s. 67 – 83.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Red. R. Grzegorzczkova – R. Lasowski – H. Wróbel. Warszawa: Wydawatelstwo Naukowe PWN 1999. 634 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Peter: Skladba češtiny. Praha: Votobia 1998. 503 s.

GROCHOWSKI, Maciej: Polskie partykuły; Składnia, semantyka, leksykografia. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk 1986. 151 s.

GRZEGORCZYKOWA, Renata: O wartości asertorycznej zdań z operatorami modalnymi. In: Studia nad językiem polskim. Red. R. Grzegorzyczkowa – B. Klebanowska. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 1988, s. 87 – 94.

GRZEGORCZYKOWA, Renata: Wykłady z polskiej składni. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999. 159 s.

GRZEGORCZYKOWA, Renata – LASKOWSKI, Roman – WRÓBEL, Henry: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 1999. 552 s.

HAAN, Ferdinand: Encoding speaker perspective: evidentials. In: Linguistic diversity and languages theories. Ed. Z. Frajzyngier – A. Hodges – D. S. Rood. Amsterdam: Benjamins 2005, s. 379 – 397. Dostępne na: <www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/boulder.pdf>

HEINE, Bernd: Agent-Oriented vs. Epistemic Modality. In: Modality in Grammar and discourse. Edit.: J. Bybee – S. Fleischman. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 1995, s. 17 – 53.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: VEDA 1989. 429 s.

ISI – International statistical institute (Glossary of statistical terms): <http://isi.cbs.nl/glossary/term2129.htm>

JĘDRZEJKO, Ewa: Modalność – w języku i w tekstach: od gramtyki do stylistyki. In: Kategorie pragmatyczne w tekście literackim. Wstęp do stylistyki pragmatycznej. Red. E. Sławkowska. Golezów: Wydawnictwo innowacje S. C. Bez roku, s. 113 – 155.

KALKOWSKA, Anna: Poziomy tekstu czyli polifonia druga. In: Styl a Tekst. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 26. – 28. 9. 1995. Red. S. Gajda – M. Bulowski. Opole: Uniwersytet Opolski 1996, s. 61 – 68.

KLINGE, Alex: On the linguistic interpretation of contractual modalities. In: Journal of Pragmatics, 1995, roč. 23, s. 649 – 675.

KRONNING, Hans: Modalite, cognition et polysemie: semantique du verbe modal devoir. Studia Romanica Upsaliensia. 54. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 1996. 200 s. <http://linguistlist.org/issues/8/8-1060.html>.

LABOCHA, Janina – TUTAK, Kinga: Podstawy analizy składniowej wypowiedzeń. Kraków: Księgarnia Akademicka 2005. 112 s.

LABORECKÝ, Jozef: Hudobný terminologický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo (bez roku). 263 s.

LIGARA, Bronisława: Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe. Kraków: Universitas 1997. 296 s.

LYONS, John: Linguistic semantics. An introduction. London: The Cambridge University Press 1995. 376 s.

LYONS, John: Semantyka II.; 17. kap. Modalność. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1989. 484 s.

- MASÁR, Ivan: Pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe 3. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2000. 60 s.
- MIKO, František: Aspekty literárneho textu. Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre 1989. 206 s.
- MIKO, František: Poznámky. Nitra: Ústav literárnej a umeleckej komunikácie 2008. 108 s.
- MISTRÍK, Jozef: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 276 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika textu. In: Štylistické otázky textu. Zborník materiálov. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 5 – 24.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. Jozef Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- NAVRÁTIL, Ladislav: Neohybné slovné druhy a citoslovčia. Nitra: Enigma 2001. 112 s.
- NAVRÁTIL, Ladislav: Z problematiky častíc. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2007/2008, roč. 54, č. 3 – 4, s. 94 – 102.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský jazyk; Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 261 s.
- OSOLSOBĚ, Ivo: Modalita z hlediska obecné teorie modelování. In: Otázky slovanské syntaxe III. Sborník symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“ (Brno 27. – 30. září 1971). Red. kolektív katedry českého jazyka a katedry ruského jazyka na filosofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně. Brno: Universita J. E. Purkyně 1973, s. 43 – 45.
- Ottova všeobecná encyklopédia v dvoch zväzkoch. A – L, M – Ž. Martin: Cesty 2005. 1526 s.
- OŹÓG, Kazimierz: Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1990. 183 s.
- PALMER, Frank Robert: Mood and modality. London: The Cambridge University Press 1995. 242 s.
- PAPIERZ, Maryla: Słowackie i polskie modulanty – ich rola w procesie focalizacji. In: Studia linguistica Polono-Slowaca I. Red. K. Rymut. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1988, s. 111 – 118.
- POPOVIČ, Anton a kol.: Originál – Preklad. Interpretačná terminológia. Bratislava: Tatran 1983. 363 s.
- PRAŽÁK, Jozef M. – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Jozef: Latinsko-český slovník I. a II. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1955. 743 s.
- RYTEL, Danuta: Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1982. 181 s.
- ROSENDORFSKÝ, Jaroslav: Italsko-český slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 915 s.
- ROSZKO, Roman: Wykładniki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy 1993. 130 s.

Sucasna ukrajinska literaturna mova. Syntaksys. Red. I. K. Bilohid. Kyjev: Naukova Dumka 1972. 212 s.

Słownik gramatyki języka polskiego. Red. W. Gruszczyński – J. Bralczyk. Warszawa: Wydawnictwo szkolne i pedagogiczne 2002. 358 s.

SKUBALANKA, Teresa: Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2000. 240 s.

Slovenský národný korpus – prim-3.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2007. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

STRUTYŃSKI, Janusz: Gramatyka polska. Kraków: Wydawnictwo Tomasz Strutyński 1997. 376 s.

ŠIMKOVÁ, Mária: Funkcie častíc v komunikácii. In: Dostupné na: <<http://korpus.juls.savba.sk/publications/block3/2004-simkova-funkcie%20castic%20v%20komunikacii/2004-simkova-funkcie%20castic%20v%20komunikacii.pdf>>

TURAJEVA, Zofia: Lingvistika teksta i kategorija modalnosti. In: Voprosy Jazykoznanija, 1994, č. 3, s. 105 – 114.

TUTAK, Kinga: Leskykalne nieczasownikowe wykładniki modalności epistemicznej w autobiografiach. Kraków: Księgarnia Akademicka 2003. 167 s.

VANĀKO, Juraj: Interpretácia jazyka umeleckej prózy. Nitra: Vedeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky pedagogickej fakulty v Nitre 1985. 228 s.

VANĀKO, Juraj: Jazyk a štýl novín a weblogov. In: Jazyk a štýl súčasnej slovenskej publicistiky. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2006. 151 s.

VANĀKO, Juraj: Modálne hodnotiace digresie v texte umeleckej prózy. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 2, s. 71 – 76.

VANĀKO, Juraj: O jednom type postupne rozvitého prívlastku. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 4, s. 227 – 235.

WIERZBICKA, Anna: Metatekst w tekście. In: O spójności tekstu. 21. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971, s. 105 – 121.

WINIARSKA, Justyna: Operatory metatekstowe w dialogu telewizyjnym. Kraków: Wydawnictwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS 2001. 155 s.

ŽAŽA, Stanislav: Přehled dosavadního stavu bádání o modalitě slovanské věty. In: Otázky slovanské syntaxe III; Sborník symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích“ (Brno 27. – 30. září 1971). Red. kolektiv katedry českého jazyka a katedry ruského jazyka na filosofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1973, s. 15 – 21.